

М. Шепітько, аспірант Інституту вивчення проблем злочинності Національної академії правових наук України

Щодо висновку експерта та звіту про оцінку майна оцінювача як предметів злочину, передбаченого ст. 384 КК України

Дослідження предмета злочину в кримінальному праві належить до розряду дискусійних. До питань цієї ознаки злочину зверталися Н. С. Таганцев, Н. Д. Сергєєвський, В. М. Кудрявцев, Б. С. Нікіфоров та інші відомі фахівці в галузі кримінального права¹. Незважаючи на вагомий напрацювання, дана ознака злочину потребує подальшого вивчення як на загально-, так і спеціально-теоретичному рівнях. Необхідно звернути увагу на те, що в більшості досліджень проблема предмета злочину розглядається поряд із проблемою об'єкта злочину. При цьому слід дотримуватися ідеї, що «предмет злочину, що існує поряд з об'єктом, — самостійна факультативна ознака складу злочину»², а тому питання предмета злочину можуть бути виділені в окремий науковий напрям. Значні розбіжності серед науковців є у визначенні предмета злочину. Так, на думку В. Я. Тація, предметом злочину необхідно вважати будь-які речі матеріального світу, з певними властивостями яких закон про кримінальну відповідальність пов'язує

¹ Див.: Таганцев Н. С. Русское уголовное право. Лекции. Часть Общая / Николай Степанович Таганцев. – СПб., 1902. – Т.1. – М.: Наука, 1994. – С. 32; Сергеевский Н. Д. Русское уголовное право: Пособие к лекциям. Часть Общая / Николай Дмитриевич Сергеевский. – СПб., 1913. – С. 243; Кудрявцев В. Н. К вопросу о соотношении объекта и предмета преступления / Владимир Николаевич Кудрявцев // Сов. государство и право. – 1951. – № 8. – С. 57; Никифоров Б. С. Объект преступления по советскому уголовному праву / Борис Сергеевич Никифоров. – М., 1960. – 230 с.; Пионтковский А. А. Учение о преступлении по советскому уголовному праву / Андрей Андреевич Пионтковский. – М., 1961. – С. 132–154; Коржанский Н. И. Объект и предмет уголовно-правовой охраны / Николай Иосифович Коржанский. – М., 1980. – С. 99; Панов Н. И. Понятие предмета преступления по советскому уголовному праву / Николай Иванович Панов // Проблемы правопедания – Киев, 1984. – Вып. 45. – С. 67–73; Таций В. Я. Объект и предмет преступления в советском уголовном праве / Василий Яковлевич Таций. – Харьков, 1988. – 198 с.; Наумов А. В. Российское уголовное право. Курс лекций: в 3 т. Т. 1: Общая часть / А. В. Наумов. – 4-е изд., перераб и доп. – М., 2008. – С. 310–312 та ін.

² Кримінальне право України: Загальна частина: підручник / [Баулін Ю. В., Борисов В. І., Тютюгін В. І. та ін.]; за ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – [4-те вид., перероб. і допов.] – Х., 2010. – С. 100.

наявність у діях особи ознак конкретного складу злочину¹. М. П. Бікмурзін формулює дещо інший підхід до розуміння поняття предмета злочину, який, як він вважає, має нормативний характер — це зазначений у кримінальному законі предмет матеріального світу або інформація, шляхом створення яких чи впливу на які винний безпосередньо здійснює посягання на об'єкт злочину². Тут вважаємо доречним навести думку М. І. Панова, який зазначає, що в структурі злочинного посягання предмет злочину належить безпосередньо до сфери об'єкта злочину, вказує на зв'язок об'єкта з об'єктивною стороною та іншими елементами складу злочину, багато в чому визначаючи фактичні ознаки злочину, характер і ступінь його суспільної небезпеки³. Не менш цікавою є думка Є. В. Лашука про те, що предмет злочину — це факультативна ознака об'єкта злочину, що знаходить свій прояв у матеріальних цінностях (котрі людина може сприймати органами чуття чи фіксувати спеціальними технічними засобами), з приводу яких та (або) шляхом безпосереднього впливу на які вчиняється злочинне діяння⁴.

Що стосується предмета злочину «Завідомо неправдиве показання», то в більшості наукових праць, присвячених проблемам цього злочину, ця ознака окремо не визначається. Такий підхід проглядається в роботах Ю. І. Кулешова, В. І. Тютюгіна, О. І. Чучаєва та інших науковців⁵. Більше того, науковці з кримінального права, виокремлюючи серед питань злочину, передбаченого ст. 384 Кримінального кодек-

¹ Тацій В. Я. Объект и предмет преступления в советском уголовном праве / Василий Яковлевич Тацій. – Харьков: 1988. – С. 47.

² Бікмурзін М. П. Предмет преступления: теоретико-правовой анализ / Максим Павлович Бікмурзін. – М., 2006. – С. 60.

³ Панов Н. И. Понятие предмета преступления по советскому уголовному праву / Николай Иванович Панов // Проблемы правоведения – Киев, 1984. – Вып. 45. – С. 67.

⁴ Лашук Є. В. Предмет злочину в кримінальному праві України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / Єфрем Вікторович Лашук. – К., 2005. – С. 4.

⁵ Див.: Полный курс уголовного права : в 5 т. / под ред. А. И. Коробеева. Т. V : Преступления против военной службы. Преступления против мира и безопасности человечества. Международное уголовное право. – СПб., 2008. – С. 263; Кримінальне право України : Особлива частина : підручник / [Баулін Ю. В., Борисов В. І., Тютюгін В. І. та ін.] ; за ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – [4-те вид., перероб. і допов.] – Х., 2010. – С. 520; Уголовное право России. Части Общая и Особенная : учебник / [Журавлев М. П., Наумов А. В., Никулин С. И. и др.] ; под. ред. А. И. Рарога. – [6-е изд., перераб. и доп.] – М., 2010. – С. 644; Наумов А. В. Российское уголовное право. Курс лекций : в 3 т. Т.3 : Особенная часть (главы XI–XXI) / Анатолий Валентинович Наумов. – 4-е изд., перераб. и доп. – М., 2008. – С. 477–478 та ін.

су України 2001 р. (далі — КК), терміносполучення, яким характеризується предмет, відносять його до припису, яким визначається дія як ознака об'єктивної сторони. Зокрема, такий підхід має місце при розгляді поняття «неправдивий висновок експерта»¹, зазначеного в диспозиції ст. 384 КК. Однак, на нашу думку, вказівка у цьому терміносполученні на слово «висновок», який є іменником, із позначенням лише дії (без використання дієслова) в принципі неможлива. Таким чином, можна піддати сумніву судження щодо віднесення слова «висновок» до ознаки, якою характеризується лише об'єктивна сторона.

Оригінальної думки дотримується В. А. Новіков, який вважає, що в контексті даного злочину предметом є інформація, що міститься у висновку експерта, та водночас зауважує, що така інформація набуває властивостей предмета злочину у тому випадку, якщо вона оформлена у вигляді письмового документа. Крім того, автор винайшов можливість назвати предмет злочину і одразу позначити об'єктивну сторону як діяння — завідомо неправдивий висновок експерта². Така двояка позиція не має достатнього теоретичного обґрунтування. Автор, описуючи об'єктивну сторону злочину, вказав на неї без зазначення на дію (без використання дієслова, наприклад, «надання»). Таким чином, В. А. Новіков намагається визначити об'єктивну сторону та предмет злочину за допомогою тих самих терміносполучень, вкладаючи в них різний зміст.

Необхідно позначити, що нещодавно прийнятим Законом України «Про виконавче провадження» від 04.11.2010 р. № 2677-VI введено до ст. 384 КК кримінальну відповідальність оцінювача за надання ним завідомо неправдивого звіту про оцінку майна під час здійснення виконавчого провадження. Відразу слід зазначити, що така відповідальність уведена до КК без дотримання принципу системності щодо інших однорідних злочинів, предметом яких також можна визначити «звіт про оцінку майна». Зокрема, не введено кримінальну відповідальність до ст. 385 КК за відмову від надання оцінювачем звіту про оцінку майна та до ст. 386 КК за перешкоджання наданню такого звіту (як це зроблено стосовно дій, що вчиняються свідком, потерпілим, експертом або проти них). Крім того, необхідно звернути увагу й на те, що

¹ Відповідно до чинного кримінального законодавства Російської Федерації О. І. Чучаєв та Ю. І. Кулешов, крім названих понять, вказують ще на неправдиві показання експерта та спеціаліста.

² Див.: Уголовная ответственность за преступления против правосудия / под ред. А. В. Галаховой. – М., 2003. – С. 158.

кримінальна відповідальність оцінювача передбачена за неправдивий звіт про оцінку майна лише під час виконавчого провадження. Щодо дій таких осіб під час дізнання, досудового або судового слідства, то законодавець також на це питання поки що не звернув уваги і окремо кримінальну відповідальність за діяння, що можуть бути вчинені за таких обставин, не передбачив. Предметом злочину, відповідно до введеного до ст. 384 КК діяння, необхідно вважати *звіт оцінювача про оцінку майна*, який надається під час здійснення виконавчого провадження.

Підхід, який склався в науці кримінального права щодо визначення загальних ознак предмета злочину (фізична, соціальна, юридична ознаки)¹, є також прийнятним у контексті предмета (-ів) злочину, передбаченого ст. 384 КК. Так, фізична ознака для предметів злочину, що розглядаються в даній статті, реалізується через текстовий вираз, викладений на документованому носіїві у формі висновку або звіту. М. І. Панов вказує, що предмет злочину володіє певними фізичними властивостями, тобто він може розглядатися як матеріальне явище, річ, предмет матеріального світу², що також притаманне зазначеним предметам. Юридична ознака виявляється через законодавчу вказівку, перш за все, в диспозиції Закону про кримінальну відповідальність. При цьому слід мати на увазі, що зміст предмета (-ів) злочину в даному випадку розкривається завдяки бланкетності диспозиції ст. 384 КК. Предмет злочину «Завідомо неправдиве показання» володіє загальною юридичною ознакою, яка розкривається через спеціальну процесуальність. Це означає, що даний предмет злочину має знаходитися у формі процесу здійснення правосуддя, на що нас спрямовує вказівка на обстановку, місце, час вчинення злочину, а також додаткові риси, які зазначаються в процесуальному законодавстві, законодавчих та інших нормативно-правових актах. Якщо предмет злочину, передбачений ст. 384 КК України, буде деформовано в інший спосіб — поза процесуальної форми, то в такому випадку мови про вчинення даного злочину бути не може.

Соціальна ознака виявляється через зв'язок предмета та об'єкта злочину — впливаючи на предмет даного злочину, деформується

¹ Див.: Панов Н. И. Понятие предмета преступления по советскому уголовному праву / Николай Иванович Панов // Проблемы правоведения – Киев, 1984. – Вып. 45. – С. 68; Панов М. М. Предмет незаконных действий с документами на переказ, платіжними картками та іншими засобами доступу до банківських рахунків, обладнанням та їх виготовлення / Микола Миколайович Панов // Юридична Україна. – К., 2006. – Вип. 1. – С. 84–85.

² Панов М. І. Понятие предмета преступления по советскому уголовному праву / Микола Иванович Панов // Вибрані наукові праці з проблем правознавства. – К., 2010. – С. 296.

й об'єкт. Безпосереднім об'єктом даного злочину є суспільні відносини, що забезпечують формування доказів та інформації, що має оціночний характер¹, які окреслюється показаннями свідка чи потерпілого, висновок експерта, звітом про оцінку майна, зробленим оцінювачем (під час виконавчого провадження), а також перекладом, зробленим перекладачем під час здійснення правосуддя. Через саме поняття безпосереднього об'єкта злочину можна дійти висновку щодо тісного зв'язку між поняттям об'єкта та предмета (-ів) злочину, тому що обсяг об'єкта злочину в даному випадку окреслюється за допомогою ознак, які вказуються в предметі злочину — показання, висновки, переклад, звіт. Деформація предмета (-ів) із боку винної особи завдає шкоди суспільним відносинам, що страждають у результаті такої діяльності. Здатність предмета(-ів) злочину переносити інформацію, яка впливає на формування доказів (або оцінку майна), а отже, і на вирішення справи, безумовно, є вказівкою на те, що визначені відповідно до ст. 384 КК («Завідомо неправдиве показання») предмети злочину володіють соціальною ознакою.

Разом з тим, уявляється, що зазначені загальні ознаки недостатні для розкриття всієї сутності предметів злочину, що розглядаються. Допомогти в цьому може виявлення ще і спеціальних ознак, які також властиві зазначеним предметам цього злочину. Такі ознаки надають певної специфіки у дослідженні предмета того чи іншого злочину. Так, наприклад, М. М. Панов стосовно злочину, передбаченого ст. 200 КК України, вирізняє дві спеціальні ознаки: «інформативну» та «імперативну»². Ю. П. Дзюба при окресленні спеціальних ознак злочину, передбаченого ст. 357 КК України, виділяє «формальну визначеність», «інформативність», «посвідчувальність»³. На нашу думку, виокремлення спеціальних ознак впливає на визначення місця

¹ Вказівка на інформацію, що має оціночний характер, у понятті основного безпосереднього об'єкта даного злочину викликана тим, що законодавець увів кримінальну відповідальність за завідомо неправдивий звіт про оцінку майна оцінювача під час виконавчого провадження, на стадії якого про доказовий процес мови бути не може.

² Панов М. М. Предмет незаконних дій з документами на переказ, платіжними картками та іншими засобами доступу до банківських рахунків, обладнанням та їх виготовлення / Микола Миколайович Панов // Юридична Україна. – К., 2006. – Вип. 1. – С. 85.

³ Дзюба Ю. П. Кримінальна відповідальність за викрадення, привласнення, вимагання документів, штампів, печаток, заволодіння ними шляхом шахрайства чи зловживання службовим становищем або їх пошкодження (аналіз складу злочину) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / Юрій Павлович Дзюба. – Х., 2008. – С. 9–11.

предмета злочину серед інших предметів злочинів та на сутність предмета стосовно інших ознак складу злочину.

Відповідно до «Завідомо неправдивого показання», то необхідно вказати на інформативну властивість, що притаманна «висновку» або «звіту». М. П. Бікмурзін з приводу такої властивості предмета звертає увагу на те, що віднесення інформації до різновиду предмета злочину дозволить забезпечити більш дієву охорону багатьох об'єктів злочину, оскільки позбуде законодавця від необхідності зазначати в диспозиції кримінально-правової норми перелік конкретних матеріальних носіїв інформації — такі переліки необґрунтовано захаращують текст кримінального закону та не є вичерпними¹. У цілому таку думку необхідно сприйняти позитивно, тому що інформація дійсно займає вагомe місце в житті людства. Інформація в процесі її обробки в результаті практично завжди набуває матеріального виразу. Ідея М. П. Бікмурзіна щодо нематеріального характеру певних предметів злочинів, безумовно, є цікавою та такою, що повинна пройти шлях дискусій. Це викликано тим, що дана ідея про інформацію (певні таємниці та інші види інформації, які не завжди мають безпосередній матеріальний вираз) стикається з ідеєю матеріального характеру предмета злочину. Якщо звернутися до цивільного права, то відповідно до ст. 200 ЦК України та ст. 1 Закону України «Про інформацію» від 02.10.1992 № 2657-ХІІ інформацією є документовані або публічно оголошені відомості про події та явища, що мали або мають місце у суспільстві, державі та навколишньому середовищі. Відповідно до ЦК України інформацію включено до нематеріальних благ. Таким чином, інформація знаходиться між своєю нематеріальною сутністю відповідно до цивільного законодавства та матеріальним характером носіїв інформації. Предмет злочину відповідно до понять, які існують у кримінальному праві, має матеріальний характер. Якщо ж намагатися стерти матеріальні властивості в предметі злочину, то в такому випадку в науці кримінального права можуть виникнути проблеми щодо відмежування об'єкта від предмета злочину. В цій частині намагання надати певним предметам злочину нематеріальних властивостей є не досить вдалим. Слід мати на увазі, що інформація дійсно має специфічний характер, її відображення (закріплення) на матеріальних носіях не є первинним, воно має другорядне значення, а для окремих злочинів взагалі необов'язкове. Що стосується предметів злочину, передбачених ст. 384 КК України — «висновку» експерта та «звіту про

¹ Бікмурзін М. П. Предмет преступления: теоретико-правовой анализ / Максим Павлович Бикмурзин. – М., 2006. – С. 111, 117.

оцінку майна» оцінювача, то інформація, що закладається в них, спочатку існує в об'єктивній дійсності, а вже потім заноситься на відповідний матеріальний носій. З приводу таких предметів, О. Р. Радутний вказує, що «сама інформація як зміст, що наповнює форму, не може бути зведена до своїх матеріальних носіїв, до своєї речовинної оболонки»¹. Разом із тим законодавець у ст. 384 КК надає закріпленню інформації у відповідному матеріалі («висновку», «звіті») обов'язкового характеру. Тому, на нашу думку, вірним буде розуміння спеціальної інформативної ознаки (а також конкретизація фізичної ознаки) таким чином, що предметами даного злочину виступає інформація, що міститься у висновку судового експерта та звіті про оцінку майна оцінювача.

Слід зазначити, що немає необхідності у безпосередній вказівці в диспозиції на всі матеріальні носії, в яких може міститися інформація. Це зробило би кримінальне та кримінально-процесуальне законодавство України нерухливим і таким, що відстає від науково-технічного прогресу. Така конкретизація може бути підкріплена бланкетністю диспозиції ст. 384 КК України, тобто відомості про такі матеріальні носії (аудіо-, відео-, цифрові та ін.) мають бути пов'язані із дією нормативних актів.

Отже, спеціальна інформативна ознака предмета злочину тісно пов'язана із загальними фізичною та юридичною ознаками предмета злочину. Крім того, предмети злочину, що мають інформативний характер, можна звести в окрему групу, виходячи зі специфічності даних предметів. Таким чином, предмети, що володіють такою специфікою, слід розглядати окремо від інших предметів злочину, оскільки вони мають спеціальну інформативну ознаку.

Одночасно слід вказати, що інформація, яка міститься у висновку експерта та звіті про оцінку майна оцінювача, не може бути визначена як предмет злочину, доки вона не отримає матеріалізований характер (відповідний висновок та звіт). Такий умовивід впливає із сутності юридичного процесу, який заснований на фіксації в документальній формі інформації, що отримується. Отже, також є доцільним виокремити таку ознаку, як документальність. Це викликано тим, що предмети, вказані даною диспозицією, володіють усіма ознаками документа. Відповідно до ст. 1 Закону України «Про обов'язковий примірник

¹ Радутний О. Р. Кримінальна відповідальність за незаконне збирання, використання та розголошення відомостей, що становлять комерційну або банківську таємницю / Олександр Едуардович Радутний. – Х., 2008. – С. 94.

документів» від 09.04.1999 р. № 595-XIV документ — це матеріальна форма одержання, зберігання, використання і поширення інформації, зафіксованої на папері, магнітній, кіно-, фотоплівці, оптичному диску або іншому носіїві. Таким чином, досліджувані предмети злочину, передбаченого ст. 384 КК України, за формою є документами.

Як вже було зазначено, предмети злочину відповідно до діяльності експерта та оцінювача сформульовані в диспозиції ст. 384 КК за допомогою наступних терміносполучень: «завідомо неправдивий висновок експерта»; «завідомо неправдивий звіт оцінювача про оцінку майна». Однак це зовсім не означає, що саме таким чином викладені терміносполучення визначають безпосередньо предмети злочину «Завідомо неправдиве показання». Річ у тім, що в результаті вчинення предмети як явище реальної дійсності, які необхідні для забезпечення правосуддя, набувають неправдивого характеру. Таким чином, проявляється зв'язок з таким елементом складу злочину, як об'єктивна сторона злочину, а саме її ознакою діянням, яке виявляється через специфічний спосіб учинення злочину шляхом обману. Крім того, вказані поняття мають кримінально-правове значення для встановлення такої обов'язкової ознаки складу злочину, як обстановки, а також місця та часу вчинення злочину та обмежується провадженням дізнання, досудового слідства, судового розгляду, здійсненням виконавчого провадження¹. Також вказані поняття пов'язуються лише з суворо визначеними у ст. 384 КК України суб'єктами злочину — експерт щодо наданого ним висновку, а також оцінювач щодо наданого ним звіту. Тому, на нашу думку, слід вести мову про наявність такої спеціальної ознаки, яка пов'язана із «правдивістю» даного предмета злочину, яку можна іменувати як відповідність дійсності.

Слід відзначити, що розглядуваний предмет злочину, спрямований на отримання властивостей доказів (ч. 2 ст. 65 КПК України, ч. 1 ст. 69, ч. 2 ст. 57 ЦПК України, ч. 2 ст. 32 ГПК України). Тому ми вважаємо, що в предметі даного злочину наявна така спеціальна ознака, як доказовість. Це означає, що предмет злочину направлений на отримання доказового характеру, а разом із тим і на встановлення об'єктивної

¹ Разом з тим треба мати на увазі, що зазначене в диспозиції проведення розслідування тимчасовою слідчою комісією чи спеціальною тимчасовою слідчою комісією Верховної Ради України, що регламентується Законом України від 15 січня 2009 р. № 890-VI «Про тимчасові слідчі комісії, спеціальну тимчасову слідчу комісію і тимчасові спеціальні слідчі комісії Верховної Ради України», за Рішенням Конституційного Суду України від 10 вересня 2009 р. № 20-рп/2009 визнане неконституційним та втратило чинність.

істини у справі під час здійснення правосуддя. Однак цей підхід не може поширюватися на такий предмет злочину, як звіт про оцінку майна, зроблений оцінювачем. Даний умовивід зумовлюється тим, що на стадії виконавчого провадження вже відсутній доказовий процес. Тому ознака доказовості властива «висновку» як одному із предметів злочину, передбаченого ст. 384 КК.

Проведене дослідження дозволяє до предметів злочину, передбаченого ст. 384 КК України («Завідомо неправдиве показання») в частині надання висновку експерта та звіту про оцінку майна, зробленого оцінювачем, віднести: 1) висновок судового¹ експерта; 2) звіт про оцінку майна, зроблений оцінювачем. Такі предмети даного злочину володіють сукупністю загальних та спеціальних ознак. Відповідно до загальних ознак належать: 1) соціальна; 2) фізична; 3) юридична, а до спеціальних ознак відносять: 1) інформативність; 2) документальність; 3) відповідність дійсності. Окрім того, висновок судового експерта має ще ознаку — доказовість.

Визначення загальних та спеціальних ознак у частині надання висновку судовим експертом та звіту про оцінку майна оцінювачем дозволяє нам навести поняття відповідних предметів злочину. Так, предметом даного злочину щодо діяння судового експерта необхідно розуміти *відповідну дійсності інформацію, яка міститься у висновку судового експерта, що направлений на отримання доказової форми під час здійснення правосуддя*; щодо діяння оцінювача — *відповідну дійсності інформацію, яка міститься у звіті про оцінку майна оцінювача, що отримуються під час виконавчого провадження*.

Таким чином, дослідження предметів злочину, передбаченого ст. 384 КК України, у частині надання висновку судового експерта та звіту про оцінку майна оцінювача надає можливість визначення ознак інших предметів даного злочину. Більше того, визначення предметів злочину, передбаченого ст. 384 КК України, надає перспективи по відповідному та чіткому визначенню предметів суміжних злочинів. Встановлення даних предметів злочину дозволяє сформулювати більш точно об'єкт та об'єктивну сторону злочину «Завідомо неправдиве показання».

¹ Уточнення суб'єкта надання висновку – «судовий»експерт випливає із Закону України «Про судову експертизу» від 25.02.1994 р. № 4038-ХІІ, відповідно до якого і необхідно узгодити кримінально-правове та процесуальне законодавство.